

nézve, a nyugatellenesség („antiokcidentalizmus”) jegyében pedig nyugati divatnak tartja. 20% „kényszerítéssel” tartaná megoldhatónak a problémát. Maga Irinej pátriárka is a leghatározottabban kifejezi ellenérzését. Horvát viszonylatban az egyetemi fiatalság köréből való adatok állnak rendelkezésre 2012-ből – férfiakra és nőkre bontva. Az ellenzők aránya átlagolva valamelyest szűkebb a szerb adatnál, a nemek közötti eltérés ugyanakkor tetemes: 70–41% a férfi válaszadók javára. Szembeszökő a női nem relatíve magasabb toleranciaszintje. Horvát viszonylatban a kép igaz lehet az összlakosság átlagára is, mint azt egy 2000. évi, nemekre nem, viszont korcsoportokra differenciált mérés sejteti: összességében a még magasabb, 70%-os értéket adó homonegativitás 28 év alattiaknál 50, 59 év felettiéknél pedig 80%-nak felel meg, és körülbelül hasonló divergenciát jelez városi, illetve falusi viszonylatban. A római katolikus klérus az elutasítást illetően semmiben nem marad el a szerb ortodoxia mögött. Szerbiát és Horvátországot együtt nézve elmondható: a negatív beállítódás a lakosság kb. kétharmadát fogja át. Egybevetve egy 43%-os EU-átlagot kimutató számítással (2010), a különbség jelentős. Ám a mondott EU-átlag mögött is óriási differenciák rejlenek, például Lengyelország 76 és Hollandia 17%-ával.

A helyzetkép a posztjugoszláv (s nemkülönben a tágabb keleti-délkeleti) régióban arra inti a felelős társadalompolitikát és közvéleményformálást: minél következetesebb munkát végezzen a szexuális másságot illető kodifikációs folyamat és a társadalmi norma közötti szakadék áthidalása, felszámolása érdekében.

Komáromi Sándor

NEMZETI ÉS ETNIKAI KISEBBSÉGEK TÖRTÉNETE

Mikó Imre közéleti szerepvállalása

Bottoni, Stefano: Népszolgálat és túlélés. Mikó Imre és a román állambiztonság, 1948–1971 = Magyar Kisebbség, 18.évf. (67. sz.) 2013.1.sz. 7–50. p.

Mikó Imre (Kolozsvár, 1911–1977) a romániai magyar közösség kiemelkedő képviselője, a család tagjai közül többen vezető szerepet töltek be az unitárius egyházban; a családhoz tartozott Kelemen Lajos, unokatestvére volt Jancsó Béla és testvére Jancsó Elemér, de a rokonok között volt unitárius püspök, egy pénzügy- és külügyminiszter is. A felvilágosult családi légkör meghatározónak bizonyult egész pályájára és mindig középutat kereső gondolkodására. Ő maga 1934-ben jogi doktorátust szerzett az I. Ferdinánd Egyetemen, 1934 és 1936 között Párizsban tanult nemzetközi jogot, majd hazatérése után, mindössze 25 évesen az Országos Magyar Párt bukaresti irodájának vezetője lett. A királyi diktatúra bevezetését követően 1938-ban a megalakuló korporatív érdekvédő szervezet magyar tagozatának, a magyar közösség bukaresti jogvédő irodájának vezetője lett. A második bécsi döntést követően Budapestre költözött, ahol országgyűlési képviselő (egyben az Erdélyi Párt főtitkára) lett, s e tisztségét egészen az ország 1944 márciusi német megszállásáig megtartotta, miközben ápolta baloldali kapcsolatait is (Józsa Béla, Balogh Edgár, Jordáky Lajos, Méliusz József), sőt 1944 nyarától ezeket tudatosan építette – a sikeres kiugrás reményében. Ebben az időszakban jelentek meg máig alapvető kisebbségtörténeti művei.

Mindezek ellenére (ti. hogy pártok feletti szerepét tettekkel is bizonyította) 1944. október 3-án az Észak-Erdélybe bevonuló szovjet és román csapatok elhurcolták Kolozsvárról a Szovjetunióba, ahol négyéves fogság várt rá. A fogságban kitűnően megtanult oroszul és haza-

térte után, 1948-tól az Unitárius Gimnázium orosz nyelv és irodalom tanára lett, sőt 1954-ben az egyetemi képzést biztosító bukaresti Gorkij Intézetben szakképesítést szerzett, miközben szovjet szépirodalmat, sőt ideológiai műveket fordított. Mindezek ellenére, a magyar forradalom leverése után, 1958-ban politikai megbízhatatlanság bélyegével a tanügyből eltávolították, s ezután raktári munkásként, majd könyvkereskedőként dolgozhatott. Csak a Ceausescu-rendszer első éveiben kezdhette meg közírói tevékenységét, és ekkor választották meg az Unitárius Egyház főgondnokává is. Ő szervezte meg 1968-ban az egyházalapítás 400. évfordulójának nemzetközi megünneplését. Rehabilitációjának hosszú folyamata azonban csak 1970-ben zárult le, amikor az 1976-os nyugdíjba vonulásáig a Kriterion Kiadó lektoraként dolgozhatott.

Az első, Mikó Imrére vonatkozó állambiztonsági jelentés 1948. augusztus 6-án kelt, amelyet több dokumentum követ. Kiemelésre érdemes a korai iratok közül barátja, Balogh Edgár jelentése, amely szerint Mikó rendkívül képzett szakember, aki polgári neveltetése ellenére az 1930-as években kapcsolatot tartott a baloldali mozgalmakkal, ugyanakkor hozzáteszi, hogy Mikó a mindenkorai rendszerhez alkalmazkodó személy, és ezért semmilyen vezető állást nem javasol neki, hanem egy, a képességének megfelelő egyéb pozíciót. Ám az 1949-es tömeges letartóztatások nyomán az állambiztonsági szervek láthatólag – az egyébként visszahúzódó életmódot folytató – Mikó 1940–1944 közötti politikai szereplését kifogásolják. Az egyik ilyen jelentés jobboldali politikusként és revizionista művek szerzőjeként aposztrofálja. Akad árnyaltabb jelentés (pl. 1951-ből a kolozsvári színház igazgatójától), amely elismeri, hogy Mikó fordításai nagyon jók, de politikai múltja miatt figyelni kell őt. Maga Mikó saját korábbi politikai szerepére mond ki ítéletet, és hitet tesz a szocialista demokrácia mellett. Pedig mint gyakorló politikus az inkriminált időszakban az ésszerű kompromisszumok híve, így az Erdélyi Pártot – és persze magát az észak-erdélyi magyar közvéleményt – egy centrista, mérsékelt vonalra terelné.

1952. január 15-én Kovács József hadnagy, az állambiztonság operatív tisztje feljegyzést készít Mikó Imre lehetséges beszerzéséről. A tiszt indoklása szerint Mikó befolyásos kolozsvári unitárius családból származik, ideológiailag magasan képzett, személyiségjegyeit tekintve:

okos, óvatos, aki minden rendszerben feltalálja magát, könnyen megszerzi a vele kapcsolatba kerülők bizalmát, stb. Ő maga egy nyilatkozatot nyújt át a tartótisztnek, amelyben vállalja a teljes titoktartást e kapcsolatról. Később azonban a nyílt kényszerítés következik a hatóság részről: ellenállása esetén internálni fogják feleségével és négy gyermekével együtt. Aláírása is arra enged következtetni, hogy első beszerzése erős pszichikai kényszer hatására következett be. Mikó Imre és az állambiztonság kapcsolatában 1955-ben következett be az első fontos törésvonal. Vasile Lupsa hadnagy elégedetlen a „Hunyadi Ioan” fedőnevű ügynök tevékenységével olyannyira, hogy gyanúsított kihallgatás alá veti Mikót, akit háborús bűnösnek aposztrofál, perrel és súlyos ítélettel fenyegeti. A terhelő tanúvallomásokkal megerősített zsarolás nyomán került sor a második beszerzésre (ügynöki tevékenységét 1955 és 1956 között már Dumitrescu fedőnévvel végzi), jelentései most már operatív, naprakész adatokat tartalmaznak.

A szocializmus építésében vállalt szerepére hivatkozva rehabilitációját kéri, ehelyett a tanügyből való kizárás lesz az osztályrésze, ugyanakkor 1957-ben megszűnt együttműködése az állambiztonsági hatósággal, illetve a kapcsolat fordulatot vesz: róla készítenek – 1957. március 13-án – figyelő dossziét. Az egzisztenciális következmény: Mikót a városi könyvellátóhoz irányították 450 lej havi fizetéssel, ami a korabeli átlagkereset alig kétharmadának felelt meg. De Mikó férfiasan viseli sorsát: éjjel-nappal dolgozik, délelőtt futárként, délután magántanárnként, késő este pedig fordítóként – keresménye 1961-ben is csupán 780 lejre rúg, miközben ekkor 850 lej volt az átlagkereset, ám munkájáról mégis elégedetten nyilatkozik. A több éve folyó megfigyelés semmilyen eredményt nem hozott, a provokatív kérdések elől kitér, stb. Az 1960-as évek első felétől Mikó fokozatosan visszanyeri korábbi (1944 előtti) presztízsét, nyilvánvalóvá válik esetében a státuszinkonzisztencia: a belügyi szervek egyszerűen nem tudnak mit kezdeni egy ilyen kaliberű emberrel. 1964-ben több ügynök is elismerő jelentést ír Mikóról, és igazságtannak tartják eltávolítását a tanári pályáról. Ennek ellenére 1965-től a titkosszolgálat ismét potenciális ellenségként figyeli Mikót, gyanakvással nézik fokozódó közéleti szerepvállalását. Részint Mikó óvatos, okos magatartásának, részint az állambiztonsági szervek állományi létszáma

drasztikus csökkentése (ennek következménye: 1968-ról 1969-re a megfigyeltek száma 417 ezerről 50 ezer alá csökkent) miatt egyelőre kikerül a titkosszolgálat látóköréből.

Ez a helyzet 1970-től változik, amikor Mikó első, saját kezűleg aláírt jelentésében beszámol egy Kolozsvárra látogató külföldi állampolgárral – Illyés Elemérrel – való találkozásról. 1971-ben Mikó nemzetiségi kérdéssel való kapcsolatát mégis „nacionalista-idealista” szelleműnek bélyegzik, amit súlyosbít az, hogy Mikót egyre többen az erdélyi magyarság szellemi vezetőjének tartják. Bizalmas közlései ugyanakkor eljutnak a biztonsági szervekhez, elrendelik nyílt figyelését. (Az 1972 utáni életút bemutatása a szerző további kutatási témája lesz.)

Cholnoky Győző

Az erdélyi szász tudományosság német revizionista tájékozódása – Karl Kurt Klein két világháború közötti nagynémet kapcsolataiból

Popa, Klaus: Karl Kurt Klein, die „Marburger Burse” und deren Leiter Johann Wilhelm Mannhardt, 1922–1939. = Halbjahresschrift für südosteuropäische Geschichte, Literatur und Politik. 25.Jag. 2013.No. 1-2. 151–169. p.

K. K. Klein (1897–1971) az első világháború után Romániához került Erdély kimagasló tudós személyisége az erdélyi szász kultúra képviselőjében: művelődéstörténész, filológus, egyszersmind nagy hatású nevelő, kulturpolitikus, egyfajta kései „praeceptor Saxoniae” formátumát képviselte. Teológiai és nyelvészeti irányú tanulmányait a magyar időszak utolsó éveiben Debrecenben, majd a németországi Marburgban és Kolozsvárt végezte. Utána tanárként működött Nagyszebenben, 1923-tól pedig néhány évet lelkészként szolgált Iași, az egykori moldvai székváros evangélikus szórványgyülekezetében, és egyidejűleg tanársegédként működött a helyi egyetem német tanszékén, ahol később magántanári kinevezést kapott. 1939-ben a kolozsvári egyetemre került. Mindvégig oroszlanrésze volt az erdélyi szász honismereti egyesület (Verein für Sie-

benbürgische Landeskunde) munkájában. Tevékenységét a háború után az innsbrucki egyetemen folytatta, munkásságát megosztva az egyetem és a szintén expatriált egyesület között. Klein egy-egy főműveként Honterus-életrajzát (*Der Humanist und Reformator – Johannes Honter*, 1935), valamint határontúli-német irodalomtörténetét (*Literaturgeschichte des Deutschtums im Ausland*, 1939) tartják számon.

Klein Marburgban még hallgatóként kapcsolatba kerül a versailles-i békediktátum első megrendülése nyomán kibontakozó nemzeti revíziós hullámmal, mely zászlajára tűzte az új határokkal elszakított nyelvi-etnikai régiókra kiterjedő, egyúttal a történetileg távolabb települt (utóbb „volksdeutsch”-nak mondott) németsegre kiterjedő etnonemzeti kötelekek ápolását, illetve kimélyítését. „Határontúli-német” szemhatáru művelődési intézmények és kutatóhelyek alakultak, ezek ösztöndíjakkal támogatták a vonatkozó régiók fiataljait anyanyelvi, honismereti kultúrájuk megerősítésében. Érdekkörükbe tartozott Klein szűkebb hazája is. Marburgban már 1919-ben létrejött az Institut für Grenz- und Auslandsdeutschtum, melynek munkájába hamarosan Klein is bekapcsolódik, és hazatérte után időről-időre vendégtanárként teszi tiszteletét a falak között, legalább a nyári kurzusok alkalmával, alapító-vezetőjével, J. W. Mannhardt-tal (1883-1969) pedig állandó levelezést folytat. Az egyik tanévben helyettesíti is a más irányban elkötelezett Mannhardtot. Klein egyedülálló vállalkozása: az átfogó határon túli irodalomtörténet megírása közvetlenül marburgi ihletésből fakadt. A Kolozs Megyei Állami Levéltárban fellelhető levelezés híven tükrözi Klein szervező tevékenységét az erdélyi szász tanulóifjúság és értelmiség Marburggal kialakuló együttműködését, levelezőtársa részéről az intézet életét illetően, továbbá közelképet nyújt a két levélíró munkafeladatairól, a háttéranyagokról, a környező közéleti-politikai eseményekről és a szereplőkről. Egy egész korszak képe elevenedik meg a levelekben.

A revizionista-revansista német nemzeti konzervativizmus számára nehéz próba az 1920-as évek végétől előrenyomuló nemzetiszocialista eszmevilággal és propagandával való találkozás mind a nyelvterületen, mind pedig a határon túli régióban, amit gyakorta nem áll ki. Mannhardt kellő lelkesültséggel tekint egy esetleges hatalomváltás elé éppen a határon túli németiség szempontjából, mint arról egyebek között egy „Mit várunk a nemzetiszocializmustól” címmel megjelent gyűjtemény-